

REVISTE ARDELENE ȘI MOMENTE DIN ISTORIA TRADUCERILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Nagy Imola Katalin
Lecturer, PhD., Sapientia University of Cluj-Napoca

Abstract: This paper focuses on the history of Romanian literary and cultural reviews and publications which appeared in Transylvania in the first half of the XXth century. We aim to present the contribution and role of the most important publications, hinting to the translation policies cultivated by these reviews. A special type of publication which promoted largely Romanian-Hungarian translations were the bilingual reviews.

Keywords: Romanian literary reviews, Transylvania, translation, Romanian and Hungarian writers and translators

În acest studiu ne propunem să prezentăm evoluția revistelor românești din Transilvania în prima jumătate a secolului XX, atingând și problematica traducerilor care se făceau în epocă. Este binecunoscut faptul că o mare parte a traducerilor, în special a textelor de mai mici dimensiuni, se publica în paginile revistelor. În primele decenii ale secolului XX traducerile în limba română sunt relativ numeroase. Studiul *Spiritul critic în cultura românească* de Garabet Ibrăileanu pornește, de fapt, de la teza circulației valorilor. Singura condiție cerută e ca textele traduse să îmbogățească pozitiv fondul național. Nicolae Iorga îndeamnă și el să se traducă, mai ales din engleză, italiană, germană, spaniolă, rusă. Cele mai reușite traduceri aparțin însă domeniului liricii. George Coșbuc traduce *Divina comedie*, Octavian Goga traduce *Tragedia omului* sau volumul din 1909 al lui Șt. O. Iosif – *Tălmăciri*.

Prima serie a revistei *Țara noastră* apare între 1907-1909 la Sibiu, sub redacția lui O. Goga. *Țara noastră* era o publicație a *Astrei*, care-și propunea cultivarea literaturii române și luminarea satelor. Seria a doua va apărea în 1922 la Cluj până în 1926, apărând și dispărând apoi alternativ timp de câteva luni. Se cultivă un tradiționalism echilibrat, o literatură militantă. Conferința lui Goga *Ideea națională*, rostită la Cluj în 1923 va sintetiza programul revistei.

Tradiția revistelor de familie românești din Transilvania e inaugurată de *Cosânzeana* (prima serie *Orăștie*, 1911-1915), sub redacția lui Sebastian Bornemisa. Revista se înscrie pe linia *Luceafărului* și pe aceea a *Familiei* lui Iosif Vulcan: „o publicație blajină de evocare nostalgică a trecutului, nu departe de un sămănătorism al gândului și al simțirii, sinceră în intenții, ușor idilică și având credința statornică în lucrul durabil, bine chibzuit” (Antonescu, 2001, 46). În 1913 revista se reînnoiește, paginile literare apar acum la loc distins, modelul fiind periodicul maghiar *Tolnai Világlapja*. Prima etapă de apariție ia sfârșit în 1915, o a doua serie apărând între 1922-1928 la Cluj. În acest din urmă an are loc o polemică între D.I. Cucu, redactorul-șef, nereceptiv la glasul momentului și Olimpiu Boitoș, istoric literar care va reproșa revistelor culturale-literare din Transilvania această fixare în tiparele vechi. „Afirmațiile lui din *Scrisul românesc (Ardealul cultural în anii de după unire, 1927, nr. 1, p. 68-71)* și din ziarul *Universul* (1928) reprezentau un început de clarificare a pozițiilor estetice în conflict declarat cu mentalitatea veche” (Antonescu, 2001, 50). Importanța revistei trebuie judecată operând cu criteriile momentului când ea a apărut, *Cosânzeana* fiind o revistă necesară la momentul respectiv. Revista bilunară *Luceafărul* (1 iulie 1902) devine punctul de convergență al literaturii transilvănene antebelice. La Blaj mai apare, pentru scurt timp, *Revista politică și literară*, (1906-1907, conducător Aurel Ciato, colaboratori Al. Ciura, Al. Lapedatu, Ion Agârbiceanu, M. Sadoveanu, Emil Gârleanu, Ion Gorun). La Arad apare în

1911 ziarul *Românul*, în 1916 bilunarul *Pagini literare* în care semnează Agârbiceanu, A. Bîrseanu, Lucian Blaga, Aron Cotruș.

Luceafărul ia naștere din inițiativa studenților români de la Budapesta, membri ai societății literare „Petru Maior”. Directorul revistei e Al Ciura, secondat de O. Goga, Oct. C. Tăslăoanu, Ioan Lupaș, Ioan Lapedat, Vasile E. Moldovan. În octombrie 1906 revista se mută la Sibiu. Titlul eminescian al revistei este o aluzie la starea sufletească și la conștiința literară a generației. Obiectivul revistei e de a promova o literatură activă. „Nu odată, la *Luceafărul*, se ridică voci împotriva exceselor moderniste: nu era timp pentru exhibarea tristeților metafizice, nici pentru viziuni sumbre. Totuși optica nu e îngust-sămănătoristă” (Ciopraga, 1970, 106). Dacă Goga e poetul consonant cu epoca, în proză prezența cea mai constantă e cea a lui Agârbiceanu. *Luceafărul* dă un impuls notabil dezvoltării speciei romanului. Agârbiceanu publică *Povestea unei vieți* (1912, postum *Legea trupului*), roman care nu are un succes remarcabil. *Arhanghelii* (1913) va marca însă un moment de referință în evoluția romanului românesc. Al. Ciura publică proză memorialistică (*Icoane, Amintiri*), Goga publică foiletoane. Liviu Rebreanu publică schițele *Ofilire* (1908), *Răfuiala* (1909), *Nevasta* (1911). Sadoveanu publică aici vreo treizeci de schițe și povestiri de inspirație rurală (*Sluga, Hoțul, Privești din Deltă, La paisprezece ani*). De asemenea, se reproduc fragmente din *Mara* și *Măneștii* lui Slavici, *Scrisori romane* de D. Zamfirescu, amintirile despre Eminescu ale lui Vlahuță. „Prin tendințele culturale, *Luceafărul* are analogii cu *Viața românească*, dar relațiile cu aceasta sunt de la început neamicale” (Ciopraga, 1970, 108). Oct. C. Tăslăoanu lansează teoria sa despre dihotomia cultura domnilor/ cultura țăranilor, argumentând că diferențierea dintre clase e în detrimentul țărănimii, și că unitatea culturală mult ovaționată e o pură ficțiune cărturărească, declamațiune goală. Ideea datoriei clasei culte față de țărani, susținută de *Viața românească* e privită cu scepticism. În mai multe articole Oct. C. Tăslăoanu condamnă intelectualitatea, care exploatează poporul pentru a deveni *burghezie plutocrată* (Ciopraga, 1970, 110). Alături de scrieri autohtone se publică traduceri din literaturi străine, din clasici și din moderni: fragmente din *Iliada*, din Verlaine, Materlinck, Gorki, Madách, tradus de Goga. Se cultivă interesul pentru artele plastice, muzică, arhitectură, în sensul educației estetice complete. „Publicația de la Sibiu aspira, în primul număr pe 1911, să devină o revistă la nivel apusean în toate privințele” (Ciopraga, 1970, 111). *Luceafărul* își încetează apariția la 15 august 1914. După război apare o nouă serie (ian. 1919-mai 1920) la București, sub conducerea lui Oct. C. Tăslăoanu. O a treia serie apare la Sibiu, între 1941-1944, sub conducerea lui Victor Papilian, D.D. Roșca, Olimpiu Boitoș, Mihai Beniuc, Grigore Popa.

În timpul războiului piața editorială stagnează. În privința etapizării istoriei revuisticii ardeleni, Vasile Fanache (1973, XXVI.) vorbește de trei direcții:

1. între 1918-1925 există trei direcții revuistice și literare. Prima propune o literatură pentru ardeleni (descălecătorii culturali de la *Gândirea*). O altă direcție e ardelenizarea sămănătorismului, după ce curentul apuseu se dincolo de Carpați.

2. a doua direcție ține de confruntările dintre pozițiile literare conservatoare și cele moderniste

3. a treia direcție o formează revistele universitare.

Familia apare la Budapesta în 1865 sub conducerea lui Iosif Vulcan, cunoaște mai multe serii. După ce în 1906 editarea revistei încetează, între 1926-1929 reappare la Oradea sub conducerea lui M. G. Samarineanu, apoi a treia serie apare între 1936-1940, a patra între 1941-1944 și o a cincea serie va fi începută în 1965. Rolul primordial al revistei era unul cultural, colaboratorii ei fiind importanți factori culturali. Ziariștii români și maghiari orădeni s-au constituit într-o organizație profesională *Cercul ziariștilor din Oradea* (G. Tulbure, Tabéry Géza, George A. Petre, M.G. Samarineanu, Katona Béla, Hegedüs Sándor). Revista *Familia* lansă, în septembrie 1935, o anchetă printr-un chestionar trimis elitei culturale

românești și maghiare. Răspunsurile au fost publicate în numerele sale din septembrie–decembrie 1935.

De numele revistei *Familia* (nr. 2, febr. 1935, p. 5-8) se leagă și teoretizarea conceptului de *localism creator*, creat și utilizat de Al. Dima. Localismul creator este o formulă estetică privitoare la manifestările regionalismului literar, regionalism care a suscitat numeroase dezbateri și polemici. „Programul localismului creator își propunea cultivarea virtuților tradiției după un plan sistematic, dar el nu rămânea doar la acest aspect” scrie Nae Antonescu în lucrarea *Reviste din Transilvania* (Antonescu, 2001, 79). Dima folosește și unele idei ale lui Goga din *Fragmente autobiografice* (1934) care se referă la legătura dintre artă, creația artistică și locul unde ea se naște: „există o conștiință culturală a regiunii, ce valorifică însemne geografice, istorice și sociale ale mediului prin mijlocirea expresivă a forței talentelor locale” (Antonescu, 2001, 246).

Se înființează grupuri intelectuale și publicații periodice care să mențină și să promoveze spiritul creator al actualității. „Localismul creator dezvoltă ca punct cardinal al programului său cunoașterea realității și valorificarea în creație a latențelor specifice și pitorești ale locului”¹. *Familia* va insista asupra faptului că și provincia poate da reviste literare bune și creații literare remarcabile. Un talent remarcat aici e și Pavel Dan. În 1920 apare la Oradea revista *Cele Trei Crișuri*, în care se cultivă o literatură de tip sămănătorist, mediocru.

Abecedar împrumută stilul grafic al *Biletelor de papagal* al lui Arghezi. „Eforturile *Abecedarului* se înscriu în acțiunea, tot mai largă, de părăsire a tiparului ideologic sămănătorist, ale cărei prelungiri și reanimări mai colorează harta spirituală a epocii” (Zaciu, 1996, 42). Aici se denunță cultul vieții patriarhale și idolatrizarea figurii dezrădăcinatului, paseismul sentimental. Se recomandă întoarcerea către temele oferite de viața modernă, ca în literatura americană sau cea rusă, se pledează pentru o literatură a veridicului și a autenticității. Se publică din lirica lui Emil Isac, Aron Cotruș, Simion Stolnicu, Eugen Jebeleanu, George Pipsa, Emil Popa, Grigore Popa, Radu Gyr. În domeniul prozei se preferă Pavel Dan, Victor Papilian. „*Abecedarul* vădea ... un efort de spargere a conceptului închistat al tradiției prea locale ... și optând pentru politica culturală a ferestrelor deschise. De aici și interesul absolut modern pentru creația lui Stephan George, Joseph Conrad, André Malraux, Teodor Gladkov, și justa apreciere a mișcării literare a naționalităților, cu popularizarea a tot ce era autentic în lirica maghiară sau săsească, cu excelente tălmăciri din Ady - dar și cu o categorică demontare a mitului nociv al transilvansimului, ale cărui subtexte politice sunt denunțate ferm” (Zaciu, 1996, 45). *Abecedar* are meritul de a fi promovat depășirea mentalității sămănătoriste desuete, orientarea spre realism, a militat pentru o schimbare de climat care ar fi trebuit să urmeze schimbării generațiilor, combătând, în același timp, orice fenomen de regionalism literar.

Pagini literare (1934-1943) apare la Turda, sfidând astfel mentalitatea potrivit căreia adevăratele valori aparțin centrului, provincia neoferind talente. „Ardelenismul nostru și-a dat contribuția sa spirituală, în ultima vreme. Și când spunem ardelenism nu voim să facem regionalism strâmt. Vizăm doar un cadru geografic, în care pulsează un specific creator, organic”². Criticul literar al revistei, R. Demetrescu propune întoarcerea la nuvelă pentru a contracara fenomenul inflației de romane. Revista intră în polemici violente cu *Gând românesc* prin condeiul lui Grigore Popa, care va scrie și studiul *Fenomenul românesc din Ardeal*, în care conchide că transilvanism nu există, ci doar românism. Dealtfel Grigore Popa va reveni asupra problemei în paginile *Luceafărului* prin 1941, negând la fel de vehement orice ideologie transilvanistă.

Darul Vremii a apărut la Cluj în 1930, dar avut o existență efemeră (doar șapte numere apărute în cinci caiete). Revista lunară avea, la început, ca director pe I. Munteanu, de la

¹ Al. Dima, *Localismul creator*, în *Familia*, 1935, nr. 2, pp. 3-5.

² Oct. Ruleanu, *Provincia în Mișcarea literară*, 1935, nr. 12, p. 670.

numerele 4-5 pe Victor Papilian. De numele *Darului Vremii* se leagă debutul lui Pavel Dan, căci în numărul 2 al revistei apare *Ursita*. În primul număr apare un text quasiprogramatic, unde se scrie că „simțim cu toții că printre încheieturile formelor, în care viața Ardealului de azi pare a fi cristalizată, un fluid de neliniști își caută albie nouă”³.

În același număr inaugural Ion Chinezu publică articolul *Bilanț ardelean*, un articol-program care încearcă să definească specificul cultural al provinciei, țintind, totodată promovarea valorilor locale. Aici Chinezu disociază elementele rigide, conservatoare din spiritul ardelean „cu netăgăduite virtuți de masă, dar lipsit de supleță, incapabil de multe ori de a se articula individual, exagerarea finalismului social-etic al actului de cultură explicabil în contextul epocilor anterioare, opoziția, de aici, față de spiritul Junimii, prestigiul formulei reprezentate de Astra și rezistența opticii sămănătoriste, dificil de lichefiat”⁴. Spiritul ardelean postbelic nu se poate debarasa - decât cu dificultate - de optica sămănătoristă. Dar energia intelectuală creatoare, astfel comprimată, izbucnește uneori, și dă un Coșbuc sau un Blaga, conchide criticul. *Darul Vremii* e prima revistă care-și propune stabilirea noilor repere ale localismului. „Simțim cu toții că printre încheieturile formelor, în care viața Ardealului de azi pare a fi cristalizată, un fluid de neliniște își caută o albie nouă. Există un gând răzleț și o vorbă nerostită încă, elemente de preț tănuite în ascunzișuri, ca și comorile pe care le anunță vîltori în noapte. În nădejdea că vom putea să dibuim măcar aceste daruri, pornim la drum. Rămîne să se vadă dacă pionierii vor putea să înfrunte greutățile începutului și cu noroc să însemne dîra bună a celor ce vor veni după ei”⁵. *Bilanțul ardelean* al lui Ion Chinezu definește momentul literar 1930 drept „încercările de a evada din ritmul copleșitor al sămănătorismului, prelungit aici mai mult decît dincolo de munți”⁶. Modelul de creator de esență nouă este Blaga, „crainicul generației ce se ridică și pe care o visăm de un românism ușurat de balastul comparațiilor tulburătoare, paralizante, ridicată deasupra vegetativului etnografic, în regiunea unde acest etnografic sentimental va căpăta rezistența și mlădierea de oțel a ideii”⁷. *Darul vremii* anunță *Gînd românesc*, care apare în mai 1933.

Gînd românesc apare deci la Cluj între 1933-1940, sub egida Astei locale și sub direcția lui Ion Chinezu. Redactorul șef, foarte liber în gândire și foarte deschis în concepții, lansează ideea unei crize calitative a ideologiei literare românești în anii 1933-1934. Revista cultivă cu precădere regionalismul creator, geografia literară ca metodă de lucru. Printre problemele discutate de colaboratorii ei se numără și aceea a întemeierii unei asociații a scriitorilor ardeleni, a unei edituri ardelenene. Astfel va lua naștere în 1936 *Asociația scriitorilor români din Ardeal*, ce avea ca scop înființarea unei mari edituri la Cluj. „Era extrem de important atunci ca ardelenii înșiși, în încercarea de sincronizare cu Țara, să devină totuși conștienți că transcendențele românismului se află, totuși, în Ardeal, nu în altă parte. Complexele de nici un fel nu-și mai aveau, de fapt rostul și *Gînd românesc* înseamnă, printre altele, și eliberare de complexe” (Moraru, 1999, 14). *Gînd românesc* devine poate cea mai importantă revistă literară românească din Transilvania, datorită atât programului progresist și regional, cât și personalității celui care o conduce. „Față de programele extremiste, care dădeau câștig de cauză fie vechilor teme regionale, iremediabil depășite, fie negației totale, *Gînd românesc* propune, ca și *Convorbirile literare* altădată, revelarea adevărului literar degajat de prezent, curajul actualității” (Fanache, 1973, XLV). Ion Chinezu, mentorul revistei, impune această direcție. „Istoria este și prezentul pentru cine știe să se apropie de sensul profund în jurul căruia acest prezent se polarizează, dobîndind astfel demnitatea unei structuri. Dacă pretenția unor profeți improvizați, care cred că pot face *tabula rasa* din trecut și pot clădi o lume nouă pe un eseu, e adesea ridicolă și fără consecințe, atitudinea negativă a celor întorși cu fața

³*Darul Vremii*, an I, 1930, nr. 1, p. 1.

⁴ ibidem, p. 47.

⁵*Scurt program*, în *Darul vremii*, nr. 1, 1930, februarie, p. 1.

⁶*Bilanț ardelean*, în *Darul vremii*, nr. 1, 1930, februarie, pp. 3-4.

⁷ ibidem

numai spre trecut, pe care-l aruncă mereu de-a curmezișul vremii în continuă desfășurare, e sterilă și întristătoare”⁸.

Principiul regionalismului cultural și al localismului creator ia avânt, deci, odată cu *Abecedarul* lui George Boldea și Emil Giurguca la Brad, *Pagini literare* la Turda, *Familia* la Oradea, *Lanuri* la Mediaș, *Gând românesc* la Cluj. Același concept își găsește expresia în alte reviste ca *Țara Bârsei* (1929-1938, Brașov), *Brașovul literar și artistic* (1931-1934), *Hotarul* 1933-1940, Arad) sau *Blajul* (1934-1936). *Blajul* publică fragmente din studiul lui Al. Dima, *Localismul creator* (publicat în întregime în *Familia*, 1935, nr. 2). În spiritul acestui localism, *Blajul* va propune organizarea de șezători literare și înființarea unei edituri ardelene.

Între 1938-1940 apare la Cluj *Tribuna literară*, care va fi apoi editată, din 2 aprilie 1940, la Brașov. Octav Șuluțiu va deveni directorul acestei reviste cu o ideologie artistică echilibrată în perioada brașoveană, fostul profesor de limba franceză va semna două erori ale fenomenului literar românesc interbelic. Prima atitudine eronată ar fi aceea a izolării scriitorului într-un turn de fildeș, iar cealaltă greșală ar fi cultivarea unui estetism unilateral. Revista va promova un oarecare regionalism creator, militând pentru valorificarea, pe plan universal, a specificului național. Nici românism fără estetism, dar nici estetism fără amprenta specific românească. Același redactor vorbește de așa-numita poezie a *refugiului* din literatura română transilvană, care s-a născut ca urmare a evenimentelor din toamna anului 1940. Poezia refugiului, care cerea o nouă mentalitate în fața problemelor actualității, s-a dezvoltat în special în paginile săptămânalului *Ardealul* din București, dar și-a găsit teren de afirmare și în *Tribuna literară*. Fenomenul poate fi asemănat cu ceea ce s-a petrecut în literatura maghiară din Ardeal după 1918. Marile traume istorice sunt resimțite în literatură prin cultivarea refugiului, care devine „expresia unui zbucium adânc, a unor sentimente patetice, a unei dureri sincere, cum spune Octav Șuluțiu în articolul *O nouă poezie românească* nr. 2/1941 al revistei *Tribuna literară*.

Boabe de grâu este una din revistele care au jucat un rol important în stabilirea și menținerea căilor de comunicare literară. Revista a apărut sub redacția lui Emanoil Bucuța, sub tutela Direcției Educației Poporului. Ideile principale dezbătute în paginile revistei se referă la necesitatea cunoașterii decurgând din coabitarea celor două culturi. „Căile pentru schimbul de valori de la unii la alții sunt deschise și nu așteaptă decât programul de fapte și bunăvoință ca să fie umblate” (Todor, 1983, 286). Câmpul preocupărilor sale este foarte larg, de la literatură la o foarte bună recenzie a cărții lui Ion Chinezu *Aspectedin literatura maghiară ardeleană*, la probleme de sociologie.

Emanoil Bucuța a avut relații bune cu literații maghiari, mai ales cu helikoniștii. El spera de asemenea într-o colaborare rodnică în cadrul PEN clubului, de aceea militează pentru un număr cât mai mare de traduceri. În *Boabe de grâu* apar astfel schița *Minunea/A csoda* de Sípos Domokos, în traducerea lui Ion Chinezu, *Săliștencele/A szelistyei asszonyok* de Mikszáth Kálmán, în traducerea lui Avram P. Todor și romanul lui Nyíró József, *În jugul domnului/Isten igájában*, în traducerea lui Ilie Daianu. Dincolo de traduceri, revista oferă, pe rând, o amplă prezentare a instituțiilor culturale românești sau din România (de exemplu Palatul culturii și bibliotecile din Târgu-Mureș, tipografia românească din Buda, diferite muzee, grupuri statuare).

Gândirea, revista care apare în mai 1921 la Cluj, sub direcția lui Cezar Petrescu, este un fel de *Új idők* românesc, care este, la început, un supliment literar al ziarului *Voința*. După un an revista se mută la București. În primul număr Cezar Petrescu indică o linie - în continuarea *Sămănătorului* întrucâtva - care-și propune apărarea „românismului în fața spiritului internaționalist”. Profilul revistei se va clarifica pe parcursul apariției.

Gândirea nu reușește să devină o revistă a Ardealului, cauza acestei ratări fiind formulată într-un articol de Ștefan Oprea, *Intellectualizarea Ardealului* (1921, nr. 13/ 1 noiembrie). „E

⁸ Ion Chinezu, *Douăzeci de ani de viață literară în Ardeal*, în *Gând românesc*, VII, 1939, nr. 7-9, septembrie, pp. 273-274.

vorba de înclinația pragmatică a ardeleanului, structurată într-o lungă istorie de supraviețuire mai ales în angajări sociale și naționale. Viața istorică l-a constrâns pe românul transilvănean să refute intelectualizarea ca proces în sine” (Fanache, 1973, XXIX). D. D. Roșca va numi acest fenomen mitul utilului. *Gândirea* însă prefigurează unele elemente din *Gând românesc*: regionalismul văzut ca spațiu păstrător de tradiții, disociat de regionalismul politic, susținerea apropierei româno-maghiare. V. Fanache face referire la o mărturisire puțin cunoscută a lui Cezar Petrescu, privind soarta *Gândirii* clujene și rolul major jucat de inflația de politicianism în eșuarea proiectului de la Cluj: „atmosfera politică a țării, care era și atmosfera politică a Ardealului, n-a îngăduit această generoasă misiune. N-a știut să acorde primat valorilor culturale ardelenesti, să țină scriitorul și gazetarul la discutarea constructivă a problemelor locale încadrate în marile probleme generale”⁹.

În paginile revistei sunt reținute două idei: cea istorică și cea folclorică. Noutatea însă o constituie și o abordare metafizică a tradiționalismului, și accentuarea rolului ortodoxiei în configurarea sufletului românesc. Sub inspirație spengleriană gândiriștii reprezentau toată istoria modernă ca o luptă a spiritului și geniului autohton rural cu formele de viață urbane copiate din Occident. Între pozitivismul științific al lumii și civilizației moderne apusene și tinerețea primitivă a sufletului românesc s-a produs o falie. Primitivitatea și etnicismul constituie terenul de afirmare al spiritualității ardelenesti. „Grupând mai puține talente majore (Blaga, Pillat, Maniu, V. Voiculescu, Nichifor Crainic ș.a), *Gândirea* a izbutit totuși, grație acestei direcții imprimare năzuințelor ei, peste absolutizările teoretice și îngustările ortodoxiste, să impună un stil în stare a da efectiv expresie spiritualității naționale și nu pitorescului ieftin” (Crohmălniceanu, 1972, 86). Depășind faza spiritualistă – cu numeroase realizări - gruparea se va transforma treptat într-o mișcare cu tendințe fasciste. În numerele 8-9 din 1928 apar în revistă *Manifestul crinului alb* (semnat Sorin Pavel; Ion Nestor, Petre Marcu Balș) - un rechizitoriu făcut bătrânilor în numele tinerilor. Alunecarea spre dreapta a grupării se produce pe fundalul aceleiași alunecări pe scară continentală.

Dacă în lirică gruparea a reușit să asimilieze creator tehnicile poetice moderniste, în ciuda programului tradiționalist (spre exemplu tendințele simboliste la Pillat, A. Maniu, expresionismul lui Blaga), în proză se milita pentru un realism integral. Autorul realist creștin prin excelență era considerat Dostoievski. Modelul propus de acesta însemna „abolirea tipologiei, zăgrăvirea universului direct prin individual, fără intermediul claselor sau categoriilor sociale, după principiul creștin că omenia este perfecționarea oricui și a tuturor în contact cu spiritul sfânt” (Crohmălniceanu, 1972, 100). Romanul gândirișt - se preconiza - ar trebui să părăsească formula balzaciană a fixității caracterelor și a determinării lor prin factori exteriori, și ar trebui să se concentreze asupra persoanei umane.

Radu Dragnea scrie în *Veșnic și universal* că studiul existențelor umane ar trebui să pună mediul în funcție de om, și nu pe om în funcție de mediu, la modul zolist. Realismul integral pus în program era un fel de naturalism spiritualizat, care explora ființa căzută și calea căderii, analizând și simțul omenesc al transcendentului - remușcarea, neliniștea, sentimentul păcatului, pocăința. După această logică a lucrurilor, drama lui Apostol Bologa îi e superioară destinului lui Ion prin proiectarea în veșnicie a personajului central, în timp ce Ion ignoră transcendența spirituală a ființei sale. Aproape de programul gândirișt se situează nuvelistica lui Gib Mihăiescu (*La Grandiflora* -1928, *Vedenia* -1929) prin prezentarea unor personaje devorate de instincte și remușcare, Victor Papilian prin mixtura dintre fantastic și biologic, romanele lui Emanoil Bucuța prin curiozitatea arheologică, stilizarea artistică și pasiunea etnografică, după cum și pesimismul cu care Cezar Petrescu privește efectul distructiv al civilizației și urbanizării, are de-a face cu optica gândiriștă.

Societatea de mâine apare la Cluj în 1924 și se mută la București un deceniu mai târziu. Aflat la hotarul dintre ziar și revistă, publicația își propune să fie o revistă de teorie și

⁹ Cezar Petrescu, *Presa și scriitorii Ardealului în prima decadă a Unirii*, în *Gazeta ilustrată*, IX, 1940, pp. 31-36.

informație largă și obiectivă. Printre obiectivele ei amintim intelectualizarea maselor, reforme democratice, colaborarea cu celelalte națiuni. „Cunoașterea Ardealului, cunoașterea stărilor social-economice de aici, determinarea problemelor noastre vitale este întâia noastră preocupare”¹⁰. Luând în considerare aceste obiective, nu putem să nu facem conexiunea cu transilvanismul profesat în aceeași perioadă de gruparea helikonistă. *Societatea de mâine* are un program de orientare progresistă, reperatele fundamentale fiind echitatea socială și culturalizarea. *Societatea* va publica pentru prima dată în România cartea lui Ion Chinezu, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919-1929)*, în mai multe numere din 1929-1930.

Condițiile socio-politice interbelice au îngreunat uneori dezvoltarea relațiilor culturale româno-maghiare, prin frânare sau prin inducerea unor contradicții. Vecinătatea limbilor, a literaturilor și a culturilor nu însemna o garanție a fecundității dialogului intercultural: „interculturalitatea trăită în cotidian nu împiedica adâncirea clivajelor etno-lingvistice; se vorbeau toate limbile, dar nu se ajungea la înțelegere. Crudă vanitate a limbilor: chiar și perfect stăpânite, ele nu îngăduiau dialogul” (le Rider, 2001, 133). Încercările de apropiere, de stabilire și stabilizare a acestor relații sunt numeroase și apreciable, și pot fi surprinse încă din anii 1920. Presa interbelică - românească și maghiară - oferă numeroase date în acest sens: traduceri recenzii, prezentări, reportaje. Există o încercare de creare a unei uniuni scriitoricești comune, a unor reviste comune (vezi exemplul *Aurorei*, care lansează ideea uniunii scriitoricești bilingve, după cum arată scrisoarea lui Benedek Elek către redactori, publicată în *Aurora*, 15 februarie 1923). Primul val de comunicare între presa românească și cea maghiară e susținut de publicațiile *Gândirea*, *Napkelet*, *Génius*, *Jövő társadalma*, *Aurora*, *Cultura*, *Cele Trei Crișuri*, etc. Cel de-al doilea val apare spre sfârșitul deceniului al treilea, odată cu *Familia*, *Erdélyi Helikon* și *Korunk*. Prima etapă e una de tatonare, de încercare, cea de-a doua este deja una a deschiderii mai curajoase.

Un rol important în promovarea traducerilor româno-maghiare este jucat de revistele bilingve. În 1922 apare, la Oradea, revista bilingvă *Aurora literară, artistică, teatrală, socială/ Irodalom, művészet, színház, társadalom*, redactorii fiind George A. Petre și László Salamon. Această publicație își propune să promoveze traducerile. G. Bacaloglu scrie în articolul program al revistei că *Aurora* va publica, în primul rând, „traduceri din literatura română în ungurește și viceversa. În modul acesta cele două naționalități vor ajunge în cel mai scurt timp să se cunoască reciproc. Două nații care trăiesc de câteva secole împreună ar fi păcat să nu se cunoască cel puțin acum și de acum înainte, când amândouă conțin valori indiscutabile. *Aurora* va urmări de aproape toate mișcărilor literare și artistice din ambele părți” (Todor, 1983, 270).

Numele revistei *Aurora* a fost ales astfel încât termenul să existe în ambele limbi. Ideea apropierii româno-maghiare prin cultură era la modă, societatea *Cele Trei Crișuri* având o secție specială destinată înlesnirii relațiilor culturale. Prietenia dintre Salamon László și George A. Petre a dus la crearea publicației *Aurora*, care apare din decembrie 1922 până în iunie 1923, fiind scoase în total 14 numere. Periodicul bilingv *Aurora* apare odată cu *Asociația scriitorilor fără deosebire de naționalitate*. Ambele sunt ecoul mișcării intelectuale *Clarté*, pornită în 1919 de către Henri Barbusse. *Clarté* a dorit să se constituie într-o organizație a scriitorilor, cu secțiuni naționale și locale. Mișcarea și revista *Clarté* au avut un ecou însemnat în Europa. Un ecou clarteist în România este și revista *Icoane maramureșene* (1923-1924).

Fără îndoială că pe lângă o anumită concurență culturală dintre români și maghiari și inerentul orgoliu existau și câteva cauze care au condus la încetarea activității revistei, cauze care nu mai țineau de câmpul cultural. „Câteva piedici au existat în calea făuririi climatului necesar înfăptuirii programului revistei. Cea dintâi a venit din partea oficialităților ... Expulzarea lui Ignotius, oprirea intrării în țară a revistei vieneze *Tűz (Focul)*, ...unele aspecte

¹⁰*Societatea de mâine*, *Un an nou*, IV, 1927, nr. 1-2, p. 3.

ale politicii interne sunt doar câteva obstacole ridicate programatic în cale apropierei și înțelegerii reciproce. Pe de altă parte exista și o oarecare lipsă de încredere reciprocă” (Antonescu, 2001, 291).

Revista clujeană *Cultura* (1924), redactată în patru limbi, trădează o deschidere și mai mare, cuprinzând literatura română, maghiară și germană din România. În colectivul de redacție îi regăsim pe Sextil Pușcariu, Yves Auger, Lucian Blaga, Kristóf György, Oskar Netoliczka. Revista adresată intelectualilor ardeleni a apărut doar până la numărul patru. „Revista noastră s-a născut dintr-un acord între mai mulți savanți și oameni de litere, români, maghiari, germani, și ea e destinată să creeze o trăsătură de unire între trei conștiințe etnice diferite în esența lor intimă, dar unite prin numeroase și nobile interese comune”¹¹.

Foarte noocratic - la modul campilpetrescian și aproape simultan cu acesta - revista, în cuvântul introductiv, pornește la drum „cu nădejdea de a spori numărul celor ce-și întind prietenește mâna, peste baricade efemere, luând ca deviză cultura”¹². Răsunetul apariției revistei e pozitiv în *Journal de Geneve*, *Deutsche Literaturzeitung*, *Adevărul literar, România, Înfrățirea* (Cluj), *Tribuna nouă* (Arad), *Pásztortűz*, *Keleti Újság*, *Ellenzék*, *Siebenburgisch Deutsches Tageblatt*, *Der Unterwald* etc. În schimb, în *Timpul* (1924, nr. 264, 30 ianuarie) inițiativa e considerată barocă și oribilă, adunând la un loc, la modul grotesc, pe Iorga, Goga și Pușcariu. Mircea Zăciu consideră însă că „inițiativele revistei în problemele cultivării schimbului de valori vădesc un program încheșat, la realizarea căruia s-a pornit cu entuziasm, pricepere și gust estetic” (Zăciu, 1996, 35). S-au publicat sau cel puțin au fost propuse publicării operele traduse ale lui Eminescu, Blaga, Șt. O. Iosif, Al. Vlahuță, Nichifor Crainic, proză semnată de Sadoveanu, Cezar Petrescu, nuvela *La hanul lui Mânjoală*, *Fefelega* lui Agârbiceanu. Din literatura maghiară se publică traduceri din Nyíró József și Ady Endre.

Există și păreri care contestă rolul pozitiv al revistei, astfel K. Lengyel Zsolt consideră că acest tip de comunicare din paginile *Culturei* era pasivă – prin urmare ineficientă - pentru că nu implica și dezbateri. Revista și-a încetat apariția pentru că s-au retras fondurile de la minister (K. Lengyel, 2007, 154). K. Lengyel consideră rolul *Culturei* minor, fiind doar un organ de propagandă în relațiile externe, pentru a acredita ideea falsei alternative comune culturale la noncomunicarea politică.

Printre celelalte reviste bilingve amintim *Culise/A kulissza* sub redacția lui Leonard Paukerov și Kádár Imre), *Banatul* (Timișoara, 1926) care se ocupa mai ales de probleme muzicale. Problema fenomenului literar își face apariția și în paginile ziarelor vremii. Amintim, în acest sens, ziarul *Ellenzék/ Opoziția* și *Keleti Újság/ Gazeta răsăriteană*, ambele editate la Cluj. La suplimentul literar al primului colaborează „scriitori de primă mărime: Kuncz Aladár și Áprily Lajos, cei doi au reușit să imprime o orientare clară literaturii din primul deceniu, cultivând tradițiile apusene și pregătind generația de scriitori de la revista *Erdélyi Helikon* (*Helikonul Ardelean*)” (Scridon, 1996, 16).

Activismul și rolul mobilizator al presei românești din Ardeal va coagula rolul fundamental al presei scrise de intelectualii români ardeleni: acela de factor de păstrare a ființei naționale. Conștiința istoriei și modularea timpului în funcție de evenimentele politice, temele fundamentale ale presei românești din Transilvania, îmbinarea dintre tradiționalism și cosmopolitism, felul în care evoluția traducerilor este reflectată în paginile revistelor literare – iată doar câteva din aspectele pe care am încercat să le prezentăm, pornind de la premisa că presa și literatura revuistică constituie una din componentele fundamentale ale peisajului cultural. Revistele culturale și în special revistele bilingve au fost pionierii publicării traducerilor, promovând traduceri diverse și de bună calitate (un factor esențial al acestor traduceri a fost faptul că intelectualii români care au contribuit la îmbogățirea repertoriului de

¹¹ *Cultura*, 1924, nr. 1, p.1.

¹² ibidem

traduceri româno-maghiare și maghiaro-române au fost vorbitori ai limbii maghiare la un nivel remarcabil).

BIBLIOGRAPHY

- Antonescu, Nae, *Reviste din Transilvania*, Biblioteca revistei Familia, Oradea, 2001.
- Ciopraga, Constantin, *Literatura română între 1900-1918*, Editura Junimea, Iași, 1970.
- Crohmălniceanu, Ov. S. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Editura Minerva, București, 1972.
- Fanache, Vasile, *Gând românesc și epoca sa literară*. Studiu și bibliografie, Editura Enciclopedică Română, București, 1973.
- K. Lengyel Zsolt, *A kompromisszum keresése*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2007.
- Le Rider, Jacques, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Moraru, Cornel, *Critică și cultură*, în *Ion Chinezul. Relief în posteritate*, Târgu-Mureș, 1999.
- Scridon, Gavril, *Istoria literaturii maghiare din România. 1918-1989*, Editura Promedia Plus, Cluj, 1996.
- Todor, Avram P., *Confluente literare româno-maghiare. Eseuri*, Îngrijirea ediției, note și prefață de Dávid Gyula, Editura Kriterion, București, 1983.
- Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă. Transilvania*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Articole și serii de publicații
- Chinezul, Ion *Douăzeci de ani de viață literară în Ardeal*, în *Gând românesc*, VII, 1939, nr. 7-9, septembrie
- Dima, Al. *Localismul creator*, în *Familia*, 1935, nr. 2
- Petrescu, Cezar *Presa și scriitorii Ardealului în prima decadă a Unirii*, în *Gazeta ilustrată*, IX, 1940
- Ruleanu, Oct. *Provincia în Mișcarea literară*, 1935, nr. 1
- Societatea de mâine, Un an nou*, IV, 1927, nr. 1-2
- Familia*, seria III, anul II, nr. 9-10, dec. 1935
- Darul Vremii*, an I, 1930, nr. 1
- Scurt program*, în *Darul vremii*, nr. 1, 1930
- Bilanț ardelean*, în *Darul vremii*, nr. 1, 1930, februarie
- Cultura*, 1924, nr. 1